

KO HA NGAahi MO'ONI MAHINGOFUA MEI HE LANGÍ—KO E SĪPINGA 'A E 'EIKÍ

'Eletā Earl C. Tingey

'O e Kau Palesitenisī 'o e Kau Fitungofulú
Faeasaiti 'a e CES ma'á e Kakai Lalahi Kei Talavou • 13 Sānuai, 2008
'Univēsiti Pilikihami 'Iongí

'E hoku ngaahi kaume'a 'ofeina kei talavou, 'oku ou fiefia mo lāngilangí'ia mo hoku uaifí ke kau fakataha mo kimoutolu he efiáfí ni. 'Oku ou sio loto atu kiate kimoutolu 'i he ngaahi feitu'u kehekehe 'i māmani lolotonga hono fakamafola 'o e faeasaití ni 'i he sate-laite 'a e Siasí 'i ha ngaahi lea fakafonua 'e 32. 'Oku ou tui mo lotua 'e mahino atu 'eku leá, pea te mou ongo'i 'a e Laumālié pea mahino atu 'eku pōpoakí, 'i ha feitu'u pē te mou 'i ai.

'Oku mahino kiate au ko e ha'ofangá ni 'oku meimei ko e kakai lalahi kei talavou 'i ha ngaahi tūkunga kehekehe. Ko homou tokolahi ne mou toki 'osi mai mei he ako'anga mā'olungá. 'Oku ki'i matu'otu'a ange ha ni'íhi pea kuo ta'u lahi 'enau ako 'i he 'univēsiti. 'Oku ngāue hamou tokolahi pe ako 'i he ngaahi ako-'anga 'oku ako'i ai koe 'i he ngaahi pōto'i ngāue, ke ke lava 'o tokanga'i koe mo hao fāmili. Kuo 'osi ngāue fakafaifekau foki hamou tokolahi pea 'oku mou hanganaki atu ki he sitepu hono hoko 'o ho'omou mo'uí, 'a ia te tau lau ki ai he pooni. 'Oku hounga kiate au 'a ho'omou 'i heni he pōnī—'i he ngaahi tū-kunga kehekehe 'oku mou 'i aí—koe'uhí ke tau fakataha kātoa ai 'i ha ki'i momeniti si'i 'o ma'u 'a e fa'ahinga ongo'i lelei ko ia 'oku tau 'inasi tatau ai 'i he Siasí ni.

Ko Ha Ngaahi Mo'oni Mahinongofua 'e Hongofulu mei he Langí

Kuó u fakakaveinga 'eku leá *Ko e Ngaahi Mo'oni Mahinongofua mei he Langí—Ko e Sīpinga 'a e 'Eikí*. 'Oku to'o 'a e konga 'uluaki 'o 'eku kaveingá mei ha lea faka'ofofa na'e fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i Nāvū 'i he 1844, ko e ta'u tatau pē ia na'e fakapoongi ai iá. Na'e lea 'a Siosefa Sāmita 'i he me'afaka'eiki 'o ha mēmipa 'o e Siasí ko Kingi Fōleti. Na'e kamata peheni 'ene leá: "'Oku 'ikai ko 'eku taumu'á ke fakafiefia'i ho'omou fanongó 'aki ha ngaahi lea ta'e'aonga pe ko ha'aku malanga pe lea fakapoto, ka ko 'eku tau-mu'á ke fakamaama 'a kimoutolu 'aki 'a e ngaahi mo'oni mahinongofua mei he langí."¹

Ko e konga hono ua 'o 'eku kaveingá 'oku hā ia 'i he folofolá. 'Oku lave 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 'o kau ki he sīpinga 'a e 'Eikí: "Te u foaki kiate kimoutolu ha sīpinga 'i he ngaahi me'a kotoa pē, koe'uhi ke 'oua na'a kākaa'i 'a kimoutolu; he 'oku 'alu holo 'a Sētane 'i he fonuá, pea 'okú ne 'alu atu 'o kākaa'i 'a e ngaahi pule'angá " (T&F 52:14).

'Oku ou loto ke ako'i kiate kimoutolu 'a e ngaahi mo'oni mahinongofua 'o ha sīpinga kuo fokotu'u 'e he 'Eikí, ki mu'a ia pea toki fakatoka e tu'unga 'o e māmaní pea 'oku tau kamata ako ki ai 'i he taimi 'oku tau lau ai 'o kau ki hono tuku 'o 'Ātama mo 'Ivi 'i he Ngoue ko 'Ītení. Ko ha sīpinga ia 'oku totonu ke mou fie kau ki ai. Ko e tefito'i me'a mahu'inga 'o e sī-pinga mo e palani ko 'ení ke mou ma'u 'a e fiefia ta'e-ngatá. Manatu ki he lea na'e fai 'e Lihaí 'i he 2 Nīfai: "Na'e hinga 'a 'Ātamá koe'uhi ke 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá; pea 'oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá koe-'uhi ke nau ma'u 'a e fiefia (2 Nīfai 2:25)". 'E hoko ho'o kau ki he sīpinga ko 'ení ko e fili mahu'inga taha ia 'e faifaiangé peá ke fakahoko.

Tokanga ke 'oua na'a ke si'aki 'a e sīpingá 'i ha'o pehē 'oku fu'u faingata'a. Kuo akonaki'aki 'a e sīpingá 'e ha kau palōfita tokolahi. Manatu, 'oku 'ofa 'a e kau palō-fitá 'i he mo'oní pea nau lea'aki ia pea 'oku 'ikai te nau 'ai ke ongo molū pe liliu 'a e mo'oní ke nau lea-'aki e ngaahi me'a ko ia 'oku fie fanongo ki ai 'a e ka-kái (vakai, 'Īsaia 30:20; 2 Nīfai 9:40). Ko ia tokanga ke 'oua na'a ke fakafisinga'i 'a e kau palōfitá koe'uhí ko e 'ikai fenāpasi 'a e ngaahi tūkunga fakafa'ituitui 'okú ke 'i aí mo ho'o taimi-tēpilé mo 'enau akonaki.

'Oku ou lotua ke fakaava hake homou lotó mo ho-mou 'atamaí lolotonga 'eku leá ke mou tali ia 'i he ongo mo e ngaahi ue'i 'a e Laumālié ke fakahinohino 'a kimoutolu 'i ho'omou fai 'a e ngaahi fili mahu'inga 'e kaunga ki ho'omou mo'uí. 'Oku ou fakamo'oni ko e me'a 'oku ou lea'aki ko e finangalo ia 'o e 'Eikí ki He'ene fānaú—kae fakatautefito kiate kimoutolu, ko e kakai lalahi te'eki mali 'o e Siasí ni.

'I hono fokotu'utu'u 'o e māmaní 'e he'etau Tamai Hēvani 'ofá 'o fakafou 'i Hono 'Alo 'Ofa'anga ko Sīsū Kalaisí, na'á Ne fokotu'u ha sīpinga fekau'aki mo hono fokotu'utu'u 'o e fāmílí 'a ia 'oku kei hokohoko pehē atu he 'ahó ni. Ko ia, 'i he'etau lau mei he tohi 'a Mōsesé 'i he Mata'itofe Mahu'ingá, tau toe vakai angé ki ha ngaahi mo'oni mahinongofua 'e 10 mei he langí pea tau alea'i e founa 'e hoko ai 'a e ngaahi mo'oni ko 'ení ko ha sīpinga ma'amoutolu he 'ahó ni.

1. Kuo Fakatupu 'e he 'Otuá 'a e Māmani Ko 'Ení Ke Tau Nofu Ai mo Faka'aonga'i

'Uluaki: "Pea ko au, ko e 'Eiki ko e 'Otuá, na'á ku 'ave 'a e tangatá 'o tuku ia ki he Ngoue ko 'Īteni, ke ngoue'i mo tauhi ia" (Mōsesé 3:15).

Hangē ko ia 'oku mou 'ilo'í, na'e fakatupu 'e he 'Otuá 'a e ngaahi langí pea mo e māmaní mo e ngaahi me'a mo'ui kotoa pē pea tuku ki He'ene fānaú ke pule'i e ngaahi me'a mo'ui ko iá. Na'e fakatupu 'e he 'Otuá 'a e ngoue faka'ofa'ofa ko 'Īteni pea tuku 'a e tangatá 'i he ngoue ke ne tauhi mo tokanga'i ia. Mahalo pē he 'ikai ke tau nofo 'i he Ngoue ko 'Īteni 'o hangē ko 'Ātama he kamata'angá, ka 'oku tuku mai kiate kitautolu 'a e faingamālie ke tau tauhi mo tokanga'i 'a e kongá ko ia 'o e māmaní 'oku tau 'i aí. 'Oku fie ma'u ke tau fiefia.

Ko ia ko 'eku 'uluaki mo'oni mahinongofua mei he langí, na'e fakatupu 'e he 'Otuá 'a e māmaní ke tau nofo ai mo faka'aonga'i. 'Oku fie ma'u ke tau ngāue. 'Oku fie ma'u ke tau fakalei'i 'a e ngaahi tūkunga 'oku tau 'i aí mo kinautolu 'oku tau feohí. 'Oku 'i ai hotau fatongia ke tau femo'uekina mo ngāue kakato ke tau mo'ui 'aonga 'i hono fakahoko 'o e ngaahi fatongia kuo tuku mai 'e he'etau Tamai Hēvani kiate kitautolú.

Na'e 'omi 'e he palani ta'engata 'o e fakamo'uí, 'a ia ne fakamafai'i 'e he Tamaí 'a Sīsū Kalaisi ke Ne fakahoko pea hoko ko e Pule 'i hono Poupou'í 'o e faingamālie ke tau ha'u ai ki he māmaní 'o ma'u ha sino fakamatelie mo fakamo'oni'i 'a 'etau loto fiemālie ke tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. Pea ko 'eni kuo tau 'i heni. 'Oku tau mo'ui 'i ha māmani faka'ofa'ofa. 'Oku tau 'ilo ki he ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. 'Oku tau ma'u 'a e faingamālie kotoa pē kuo ma'u 'e he fa'ahinga 'o e tangatá. Ko e hā leva te tau fai'aki e ngaahi faingamālie ko 'ení?

2. 'Oku 'Ikai Totonu Ke Tokotaha Pē 'a e Tangatá

Tau vakai he taimí ni ki he mo'oni mahinongofua hono ua mei he langí. Tau toe lau mei he tohi 'a Mōsesé: "Pea ko au, ko e 'Eiki ko e 'Otua, na'á ku pehē ki hoku ' Alo pē Taha na'e Fakatupú, 'oku 'ikai lelei ke toko taha pē 'a e tangatá; ko ia, te u ngaohi kiate ia ha tokoni 'oku taau mo iá" (Mōsesé 3:18).

'Oku tau vakai heni ko e taha 'o e ngaahi mo'oni mahinongofua mei he langí 'oku 'ikai lelei ke toko taha pē 'a e tangatá pe fefiné. 'Oku fie ma'u ke ne ma'u ha tokoni 'oku taau mo iá. 'Oku si'i e ngaahi mo'oni mahinongofua, 'o kapau 'oku 'i ai, 'oku toe mahu'inga ange kiate kitautolu ka ko hono 'ilo'í ko ia 'oku fie ma'u ke 'i ai hatau tokoni 'oku taau mo kitautolu, 'a ia ko ha uaifi mo'ó e tangatá pe ha husepāniti mo'ó e fefiné.

Mahalo 'oku totonu ke tau fakamatala'i e 'uhinga 'o e tokoni 'oku tāú. Kuo pau ke 'oua na'a mou ma'u hala ki he 'uhinga 'a e 'Eiki 'i he'ene fakahā ange kia 'Ātama 'e foaki ange hano tokoni 'oku taau mo iá. Ko e tokoni 'oku tāú ko ha hoa 'oku taau pe tu'unga tatau mo kitautolu. 'Oku tau 'a'eva fakataha pē mo hotau tokoní, 'o 'ikai 'alu ia 'i mu'a pe 'i mui 'i he tokotahá. Ko e ola 'oku ma'u mei ha tokoni 'oku tāú ko ha fengāue'aki tu'unga tatau 'i he vā 'o ha husepāniti mo ha uaifi. Na'e tu'unga tatau pē 'a 'Ivi mo 'Ātama 'o hangē ko e tu'unga tatau pē 'a e husepāniti mo e uaifi.

Na'e kei 'i he Ngoue pē ko 'Īteni 'a 'Ātama 'i hono fakahā 'e he 'Eiki 'e foaki ange hano tokoni 'oku tāu mo iá. Kuo te'eki ai ke ne kai ia mei he fua 'o e fu'u 'akau 'e tupu ai hano kapusi ia mei he Ngoue ko 'Īteni pea iku ki he mate fakatu'asinó. Koe'uhí ko ia, na'e ma'u ai 'e 'Ātama 'a hono tokoní ma'ana ke a'u ki 'itāniti. Na'e 'ikai ko ha feohi noa pē 'eni. Ko ha vā fetu'utaki 'eni na'e fakahoko 'i he fuakava.

'I ho'o fakakaukau ki hao tokoni 'oku tāu mo koé, palani ki he ta'engatá. Palani ke mo hū 'i he temipalé. Mo'ui taau ke hū he temipalé. Ko e temipale 'a e feitu'u 'e lava ke mo fa'ufa'u ai mo ho tokoní ha fāmili 'e ta'engatá. 'Oku totonu ke mou 'alu kotoa kimoutolu kau talavou 'o ngāue fakafaifekau 'i ha taimi 'e lava aí pea mou toki fili hamou tokoni. 'E teuteu'i kimoutolu 'e ho'omou ngāue fakafaifekau ki homou fatongia 'i he kaha'ú, ko ha husepāniti mo ha tamai

anga-mā'oni'oni pea 'e hoko ia ko ha tāpuaki kiate kimoutolu 'i hono kotoa 'o ho'omou mo'uí. 'E monū'ia ai homou hakó 'i he kaha'ú.

'Oku fa'a 'i ai e taimi 'oku tau fe'iloaki ai mo ha kā-ingalotu, kau ai ha kakai lalahi kei talavou, 'a ia ne nau fanongo pe mamata, pe ko ha mēmipa kinautolu 'o ha ngaahi fāmili na'e 'ikai fiefia 'a e mali tempale na'e fakahokó pea iku 'o fakata'e'aonga'i. 'Oku faka-'ehi'ehi leva e ní'ihī mei he ngaahi fatongia 'o e nofo-malí kae fakatautefito ki ha mali tempale koe 'ikai te nau fie ma'u ke hoko e me'a tatau kiate kinautolú mo 'enau manavasi'i na'a nau fai ha fehalaaki.

'Oku ou kole atu kiate kimoutolu he pooni ke 'oua na'a mou tuku ke hanga 'e he ngaahi me'a 'oku fai 'e he kakai kehé 'o ta'ofi kimoutolu mei hono fai 'o e ngaahi fili mā'oni'oni mo muimui 'i he ngaahi sī-pinga ta'engata. 'Oku 'ikai ke fie ma'u 'e Sētane ke mou fiefia pe fakalalakaka ta'engata, ko ia te ne faka-hū ki homou 'atamaí 'a e manavaheé mo e veiveiúá ke fakaloto'i kimoutolu ke 'oua na'a mou feinga ke kumi hamou tokoni 'a ia te mou ma'u ai hamou hoa mo ha fiefia 'oku ta'engata. 'E ngaahi tokoua mo e tuofāfine, mou tui, 'oua 'e manavahē pea mo'ui tauu ke hū ki he ngaahi tempale mā'oni'oni.

'Oku ou na'ina'i kiate kimoutolu katoa ke fakama'u 'i homou 'atamaí 'a e fiema'u ko ia ke mou fekumi mo ma'u ha hoá, 'o hangē kuo folofola'aki 'e he 'Eikí. Ke fai 'ení, kuo pau ke mou kumi ha ngaahi faingamālie ke feohi ai mo e kakai tangata mo fefine 'oku mou tauu 'i he ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'inga 'o e ongoongolelé. Koe'uhí ko e taumu'a ko iá, 'oku mau fakalotolahi'i kimoutolu ke 'oua na'a ngata pē 'i ha'omou ngāue mālohi he Siasí, ka ke mou kau ki he ngaahi faingamālie kotoa pē 'oku 'omi 'e he Siasí ke mou tupulaki fakatāutaha mo feohi aí. Ko ha ngaahi feitu'u faka'ofa'ofa 'a 'etau ngaahi 'inisititiuti fakalotú, 'e lava ke mou fakataha pea fe'iloaki ai pea ako ai e ngaahi 'ulungāanga fakatakimu'á mo e ngaahi talēnití koe'uhí ke mou lava 'o vakai holo 'iate kinautolu 'oku mou feohí 'o 'ilo 'a e tokotaha 'e fe'unga ke hoko ko hao tokoní.

'Oku ou 'ilo'i 'oku fie mali homou tokolahi, ka 'oku 'ikai ke mou ma'u 'a e faingamālié. 'Oku ongo ki homau lotó 'a e tokolahi 'o kimoutolu kakai lalahi kei talavou faivelenga 'oku mou 'i he tūkunga ko ia. 'Oku ou maheni mo ha fāmili faivelenga 'e taha 'i he Siasí na'e tokolahi 'enau fānau tangata na'e 'i he tūkunga tatau mo 'eni. Na'e fakakaukau leva e ongomātu'á mo

'ena fānau tangatá ke toe hiki hake ke lahi ange 'enau lotu 'i he tempalé pea hokohoko atu mo 'enau "faka-hoha'asi e 'Eikí" fekau'aki mo e me'á ni. Na'e hoko mo 'enau ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi, ma'u e ngaahi hoa pea fakahoko mo e ngaahi mali tempale. Fai e me'a kotoa pē 'e lavá ke mou fe'unga ke ma'u e tokoni 'a e 'Eikí fekau'aki mo e me'á ni. Fa'a kātaki, falala ki he 'Eikí. 'E iku pē 'o ma'u 'a e ngaahi tāpuakí.

Manatu'i, ko ha mo'oni mahinongofua ia mei he langí ke 'oua na'á ke toko taha pē 'i ho'o fononga ta'engata 'oku faí. 'Oku fie ma'u ke ke fekumi ki hao hoa anga-mā'oni'oni peá ke laka ki mu'a 'i he tui lahi koe'uhí, ka hokosia 'Ene taimí, te ke lava ke fakakakato 'a e iku'anga ta'engata ko ia kuo palani 'e he'etau Tamai Hēvaní ma'aú.

3. 'Oku 'Omi 'e he palaní Ha Founa 'E Pikitai ai ha Tangata mo ha Fefine Ko Ha Husepānití mo ha Uaifi

'I he kongá ki mui 'i he vahe tatau pē 'o e tohi 'a Mōsesé, 'oku folofola ai 'a e 'Eikí kia 'Ivi. Na'e toki folofola 'a e 'Eikí, "Ko ia 'e tukuange ai 'e he tangatá 'a 'ene tamaí mo 'ene fa'eé, pea te ne pikitai ki hono uaifi; pea te na kakano taha pē" (Mōsesé 3:24).

Ko 'eku *mo'oni mahingofua 'eni mei langi* hono tolú, 'a ia 'e tukuange 'e ha tangata 'a 'ene tamaí mo 'ene fa'eé pea te ne pikitai ki hono uaifi pea te na kakano taha pē. 'Oku ou tui 'e toe lava pē ke tau pehē 'e tukuange 'e ha fefine 'a 'ene tamaí mo 'ene fa'eé pea te ne pikitai ki hono husepānití.

'I he taimi lahi, ko e fepikitai 'i he hoko ko e husepānití mo e uaifi, 'oku hoko ai 'a e mavahe fakaesino mei ho'o nofo malu pea mo ho'o fakafalala ko ia ki ho'o mātu'á. Neongo ia, 'i ho'o fakahoko 'a e lilii ko 'ení, 'a e vā fetu'utaki fo'ou ko 'ení—ke ke pikitai, vā-ofi pea ta'eveiveiua ki ho husepānití pe uaifi— 'e 'ikai ke ne fakasi'isi'i 'e ia 'a e 'ofa mo e faka'apa'apa ta'engata ko ia 'okú ke ma'u ki ho'o mātu'á.

'Oku 'ikai ha toe me'a ke ne fetongi 'a e mo'oni mahinongofua ko 'eni mei he langí. 'Oku fakamatala 'a e fakahaá 'o fekau'aki mo e vā fetu'utaki 'i ha tangata mo ha fefine. Ka mahino 'a e mo'oni mahinongofua ko 'ení, te ne to'o atu 'e ia 'a e ta'emahino mo e puputu'a kotoa pē fekau'aki mo e ngaahi fakakaukau 'oku fa'a ui hala'i he taimi 'e ní'ihī "ko ha fetongi pē 'o e founa mo'uí." Ko e ngaahi fakakaukau ko ia 'o pehē ko ha fetongi pē 'o e founa mo'uí, ko e ngāue ia 'a Sētane.

Fakamolemole 'o 'ilo'i 'a hono mahu'inga 'o e mo'oni mahinongofua ko 'eni mei he langi. 'Oku fie ma'u ke fepikitai'aki 'a e tangatá mo e fefiné. 'I hono fakalea 'e tahá, 'oku fie ma'u ke na fepikitai'aki 'i he angatonu, fakalaumālie, fakaeongo mo fakaesino.

Hangē ko ia ne u 'osi lea ki ai, 'oku taau 'a e vā fetu'utaki ko 'eni koe'uhí ko e ouau faka'ofu'ofa 'o e mali fakasilesitiale 'oku fakahoko 'i hotau ngaahi tempalé. 'I he taimi 'oku fā'ele'i mai ai koe 'i he fuakavá pe sila'i ki ho'o mātu'a 'i he tempalé, 'oku toe fokotu'utu'u 'a e ngaahi ha'i ko ia 'okú ne ha'i koe ki ho'o mātu'a 'o fe'unga pē ke lava 'o sila'i fakataha koe mo ho tokoní, ko ha tangata mo ha fefine. 'I hono fakahoko 'o e ouau ko 'eni, 'oku toe fakamālohia ange ai 'a hono sila'i koe ki ho'o mātu'a koe'uhí he 'e toe fakalahi atu 'e hono sila'i koe ki ho'hoá 'a e sila na'e fai ki ho'o mātu'a 'o fakafou ia 'iate koe pea 'alu pehē hifo ai pē ki ho'o fānaú mo e ngaahi to'u tangata 'i he kaha'ú.

'Oku 'ikai te u 'ilo mo ha toe fili ma'ongo'onga ange te mou fai ka ko hono fili hamou hoá, ha fefine ma'á e tangatá pe ha tangata ma'á e fefiné, ke na hoko 'o kakano taha pē 'i ha 'afio ki ai 'a e 'Eikí 'i hano sila'i kinaua he tempalé. Ko e sipinga ia 'a e 'Eikí ke mali 'a e tangatá mo e fefiné pea na fepikitai'aki. Ka 'i ai ha toe sipinga kehe pea 'oku 'ikai 'a e 'Eikí ia.

4. 'Oku Matu'aki Mahu'inga 'a e Tau'atāina Ke Filí

'Oku 'i ai ha tefito'i mo'oni faka'ofu'ofa kuo foaki mai 'e he'etau Tamai Hēvani 'ofá pea te u ui ia ko e mo'oni mahinongofua (hono fā) mei he langi. Ko e tefito'i mo'oni 'eni 'o e tau'atāina ke filí. Toe hoko atu 'etau lau 'i he tohi 'a Mōsesé: "Ka neongo ia, 'oku ngofua ke ke fili ma'au, he 'oku foaki ia kiate koe" (Mōsesé 3:17).

'Oku tau tau'atāina takitaha ke fili ma'atautolu. 'E 'ikai fakamālohi'i kitautolu 'e he 'Eikí ke fai ha ngaahi fili 'e maumau'i ai 'etau tau'atāina fakatāutaha ke filí. Neongo ia, kuo pau ke tau lotu fiemālie ke tali 'a e fatongia ko ia 'oku ō fakataha mo hono faka'aonga'i 'o e tau'atāina ke fili kuo foaki kiate kiatutolú. Manatu, na'e feinga 'a Sētane ke fakamālohi'i 'a e kakai kotoa pē ke muimui 'iate ia. Na'e 'ikai ke tali 'e he Tamai Hēvani 'a e sipinga ko iá. Na'e angatu'u leva 'a Sētane "'o ne feinga ke faka'auha 'a e tau'atāina ke fili 'a e tangatá" (Mōsesé 4:3). Neongo ia, 'oku tau ma'u 'a e tau'atāina ke filí 'i he palani 'a 'etau Tamai Hēvani. 'Oku faka'aonga'i 'e ha

taha 'a e tau'atāina ke fili ko iá ke kumi mo fili hano hoa.

'Oku tau 'ilo'i ko e founa angamaheni 'i he anga 'o 'etau nofó ko e kamata'i 'e he tangatá 'a e ngaahi faingamālie ko ia 'e kamata ai ha maheni mo e feohí. 'Oku ou na'ina'i ki he kau talavou kotoa pē, 'io, 'a e kakai tangata kotoa pē 'oku a'u atu ki ai 'a hoku le'ó, ko homou fatongia ke kamata'i 'a e ngaahi faingamālie ko 'eni. 'Oua 'e fakatoloi e me'a ni. 'Oku 'i ai e faikehekehe 'o e "mole 'a e faingamālie" mo e "maumau'i 'o e faingamālie." 'Oua te mou maumau'i e taimi. 'Oua na'a mou fakatoloi e ngaahi faingamālie 'oku mou ma'u ke kumi mo fili ai hamou hoa. 'Oku fakatautefito 'a e na'ina'i ko 'eni kiate kinautolu kuo 'osi ngāue fakafaipekaú mo kinautolu 'oku hoko atu 'enau akó pea nau matu'otu'a fe'unga ke tali 'a e ngaahi fatongia 'o e hoko ko e tangata pe fefine lahí, 'a ia 'oku kau ai 'a e fatongia 'o e malí.

Na'a mo 'eku fai atu kiate kimoutolu 'a e na'ina'i ni, 'oku ou ongo'i pē 'oku 'i ai hamou ni'ihí ne mou a'usia 'a e lotu-mamahí 'i ha ngaahi fetu'utaki peheni 'i he kuo hilí. Na'e 'ikai hoko e me'a na'e hangē ko e me'a totonú iá pea na'e pau ai ke mou toe kamata fo'ou. 'E lava pē ke ui 'eni ko ha "kamata'anga hala." Kuo a'usia 'eni 'e ha kakai lalahi kei talavou te'eki mali tokolahí. 'Oku lahi e ngaahi 'uhinga 'oku hoko ai: kehekehe 'a e ngaahi taumu'a, 'ikai potupotutatau 'a e fetu'utaki, 'ikai ke matu'otu'a fe'unga pea 'ikai mateuteu ki he malí pea na'e 'ikai pē ke ongo tonu ia. 'Oua na'a mou lotosi'i. 'Oku mou lolotonga ngāue ni ki ha ngaahi fili 'e ta'engata hono olá. Mou tokanga. Mou fa'a lotu. Ka mou fakapapau'i 'i ho'omou holi ke faka'aonga'i ho'omou tau'atāina ke filí ke kumi pea fili 'a e tokotaha totonu 'e hoko ko ho tokoní.

Tuku ke u ki'i lea atu ki ha tefito 'oku mātu'aki pelepelengesi 'okú ne fa'a uesia 'a e tau'atāina ke filí. Ko ha tefito ia 'oku fu'u mahu'inga ki ho'o mātu'a mo e kau takí ka 'oku 'ikai te nau 'ilo pe 'e founa fēfē ha'omou talanoa kau ki ai. 'A ia ko e anga ho'o haá pe ko ho'o fotu maí.

Taimi 'e ni'ihí 'oku 'i ai e kaunga 'a e anga ho'o 'así pe hā maí, 'a'au mo e tokotaha kehé mo hono faka'aonga'i 'o e tau'atāina ke filí. 'Oku fa'a faingata'a ke te 'ilo'i 'a e 'ulungāanga totonu 'o ha taha tupu mei he fakakaukau 'okú te ma'u mei he me'a 'okú te mamata ki ai 'i he'ete fuofua fetaulaki mo iá.

Loto fiemālie ke ke nofo hifo mo hao kaume'a falala'anga pea fehu'i ange ki ai: Ko e hā e me'a

'okú ke pehē te u fai ke u toe hā faka'ofa'ofa ange ai? Fakafanongo ki he me'a 'okú ne talaatú. 'Oua na'á ke mamahi ai, ka ke tali peá ke fakakaukau ki he'ene fale'í. Kapau 'e fie ma'u, fiefia ke toe fakalelei'í ange 'a e anga ho'o fotú pe 'i ha'o mata mali-mali, fakaholo pe fetongi ho'o founa ngaohi 'ulú, teuteu, valá, 'ulungāngá, haisini fakatāutahá pe ha toe me'a kehe pē.

Kuo faifai peá u lea'aki ia. 'Oku mou loto mamahi he'eku leá? Manatu, ko ho sinó ko e temipale ia 'o ho laumālié. Fakapapau'í 'oku ma'a ia, maau, mo'ui lelei pea koe'uhí ke lava 'o ulo mai ai ho laumālié pea mamata ki ai 'a e kakai kotoa pē.

Ko e mo'oni, 'oku ou 'ilo, hangē ko ia kuo tau 'ilo'í kotoá, 'e 'ikai ma'u 'e he tokotaha kotoa pē 'a e faingamālie ke mali 'i he mo'uí ni. Neongo ia, 'oku ou lea he pooni fekau'aki mo e laó kae 'ikai ko e faka'atā makehé. Ko e laó ke tau kumi hatau hoa neongo 'e 'i ai ha ngaahi faka'atā makehe tupu mei he 'ikai ke mo'ui lelei e sinó, 'ikai ha faingamālie fe'unga mo ha toe ngaahi 'uhinga kehe. Kae me'amālie, hangē ko e mahino 'oku tau ma'u fekau'aki mo e palani kakato 'o e ongoongolelei, ko kinautolu 'oku nau faivelenga 'i he mo'ui ní kae 'ikai ke nau ma'u 'a e faingamālie ke malí, te nau ma'u 'i ha taimi 'a mui ange 'a e ngaahi tāpuaki ko ia na'e 'ikai te nau ma'u lolotonga 'a e mo'ui ko 'ení. 'Oku ou fakamālō koe'uhi ko e tokāteline ko iá.

5. 'Oku Tau Mo'ui 'i he Ngāue 'i he Kotoa hotau Ngaahi 'Ahó

'I he mavahe 'a 'Ātama mo 'Ivi mei he Ngoue ko 'Ītení, na'e 'oange 'e he 'Eikí 'a e fakahinohino ko 'ení kiate kinaua pea ko 'eku *mo'oni mahinongofua* (hono nima ia) *mei he langí*. Te u toe lau pē mei he tohi 'a Mōsese: "Te ke kai 'a e maá 'i he kakava 'o ho matá, kae 'oua ke ke toki foki ki he kekelelé—he ko e mo'oni kuo pau ke ke mate—he na'e to'o koe mei ai: he ko e efu koe, pea te ke toe foki ki he efú" (Mōsese 4:25).

'Oku fie ma'u ke tau ngāue lolotonga 'etau nofo 'i he māmaní. 'Oku totonu ke tau teuteu'í kitautolu ke tau mo'ui fakafalala pē kiate kitautolu pea 'oku totonu ke tau loto fiemālie pea tau lava 'o tokanga'í hatau fāмили.

Me'amālié, 'oku ma'u 'e homou tokolahi 'a e faingamālie ke ako 'i he ngaahi 'univēsiti mo e ngaahi kolisí. 'Oku ma'u 'e hamou ní'ihí kehe 'a e faingamālie faka'ofa'ofa mo ta'e hano tatau ke ako ha ngaahi poto fakangāue ke mou malava 'o ma'u ai ha ngāue lelei pea ma'u ha pa'anga ke tauhi'aki homou fāмили.

Ko e me'a hono ua ne u toki lavé ni ki ai 'oku fekau'aki ia mo e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú. Ko e mēmipa au 'o e poate ki he pa'anga ko 'ení pea 'oku ou 'ilo'í 'a 'ene hoko ko ha tāpuaki ma'ongōonga kiate kimoutolu ko ia 'oku mou lolotonga feinga fakamātoato ke toe lelei ange mo teuteu'í kimoutolu ke mou mali mo ha hamou hoa pea 'ohake ha fāмили anga-mā'oni'oni 'i he Siasí. 'Oku ou pehē kiate kimoutolu hono kotoa, mou fie ngāue pea mou ngāue mālohi ke tauhi homou fāмили lolotonga ho'omou mo'ui 'i he māmaní ko 'ení.

Kuo toutou pou pou mai 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikēlī ke mou ako ki he lahi taha te mou lavá koe'uhí ke mou lava 'o tokanga'í homou fāмили mo ngāue 'i he Siasí.

6. 'Oku Totonu ke 'i Ai Ha Fānu pea Fakatupu ha Fāмили 'e he Husepānití mo e Uaifí

Ko e *mo'oni mahinongofua* (hono ono) *mei he langí* 'oku 'i hoku 'atamaí pea ko e mahu'inga taha ia hoko hake ki he fo'í mo'oni ke fepikitai'aki 'a e husepānití mo e uaifí, ko e mo'oni ko ia 'oku hā 'i he potufolofola ko 'ení mei he tohi 'a Mōsese: "Pea na'e 'ilo 'e 'Ātama 'a hono uaifí, pea na'á ne fanau'í kiate ia 'a e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine, pea nau kamata ke fakatokolahi mo fakakakai 'a e māmaní" (Mōsese 5:2).

'Oku hanga 'e he mo'oni mahinongofua ko 'ení mei he langí 'o fakahā mai 'a e fatongia ko ia ke fa'ēle'í mai 'a e fānu. 'Oku hanga mai mei mu'a 'a e mo'oni mahinongofua ko 'ení kiate koe—kae 'ikai ki mu'a pea toki fakahoko 'a e malí! Fakamolemole kae tukuloto'í ia pea 'ai ki ho 'atamaí 'a e holi ko ia ke hoko ko ha mātu'á ki hono taimi totonu. Feinga he taimí ni ke ma'u 'a e ngaahi 'ulungānga 'e fie ma'u ke ke hoko ai ko ha tamai pe fa'ē 'ofa ki he fānu 'e foaki mai ki homou 'apí. Feinga ke ma'u 'a e fa'a kātaki mo e poto ko ia te ke fie ma'u ke ako'í mo 'ohake'aki ho'o fānu ke nau 'ilo'í 'a e 'Eikí.

'Oku toe mālohi ange hono fale'í 'e he Kau Takimu'a 'o e Siasí 'a e kakai mali kei talavou ke nau 'unu ki mu'a pea 'i ai hanau fāмили. 'E fokotu'u mai 'e māmaní ia 'oku 'ikai totonu ke ma'u ha fāмили kae 'oua kuo tūkunga lelei 'a e ngaahi me'a fakaemāmaní kotoa. 'Oku talamai 'e māmaní ke fakatatali ia kae 'oua leva kuo 'osi ho'o akó; fakatatali kae 'oua kuo ma'u ha 'api 'oku fe'ungá, ha nāunau fale mo e ngaahi fiema'ú; fakatatali kae 'oua kuo ma'u ha'o

ngāue 'oku totongi lelei; fakatatali kae 'oua kuo ma'u e 'ū me'ava'ingá mo e ngaahi me'a fakafiefia mo 'aongá. Ko e me'a ia 'a māmani 'a e ngaahi tautoloi kotoa ko 'ení pea ko e mālohi ia 'o Sētané 'i he'ene feinga ke faka'auha e fāmilí.

'Oku akonaki 'a e kau palōfitá ko e hili ko ia 'etau fakakaukau'i e ngaahi fongá mo e ngaahi tūkungá—'a ia 'oku kau ai 'a e mo'ui lelei fakatāutahá—mo e ngaahi me'a kehe 'oku 'ilo'i fakatāutaha 'e he ongo-me'á takitaha pea 'oku totonu leva ke 'oua na'a fakatoloi hono ma'u ha fāmilí. Ma'u 'a e tui ke ke laka atu ki mu'a ki he sitepu ko 'ení 'o ho'o mo'uí, 'i ho'o 'ilo'i 'e tokoní'i mo poupou'i koe 'e ho'o Tamai Hēvaní 'i he ngaahi tukupā mahu'inga mo makehe ko ia 'oku a'usia 'i he hoko ko ha mātu'á.

'Oku 'ikai fie ma'u ke fakatoloi hono ma'u ha fāmilí kae 'oua kuó ke ma'u 'a e ngaahi me'a kotoa ko ia na'e ma'u 'e ho'o ongomātu'á 'i he taimi na'a ke mavahe mai ai mei hona 'apí. Manatu'i, na'e ta'u lahi, 'o a'u pē ki ha ta'u 'e fihangofulu pea toki ma'u 'e ho'o mātu'á 'a e ngaahi nāunau fale faka'ofa'ofa 'okú na ma'u pea kuo pau ke ke ma'u 'a e tui ke ke kamata pē 'i he me'a 'okú ke 'i a'í peá ke langa, tupulaki pea fakatupulaki lolotonga 'oku 'i ai ho fāmilí. 'I ho'omo hoko ko e husepāniti mo e uai'í mo hanga-naki atu ki mu'a pea ngāue fakataha mo feilaulau ke lava'i 'a e taumu'a ko 'ení.

Tokanga ke 'oua na'a ke fakatoloi ho'o ma'u ha fāmilí koe'uhi pē kae toki ma'u ha pa'anga ke fakatau mai 'aki 'a e me'ava'ingá mo e ngaahi me'a fakafiefiá pea iku 'o 'ikai te ke ma'u ai 'a e tāpuaki 'oku ta'engatá.

Kapau te ke talanoa mo e kakai mali matu'otu'a ange 'i homou uōtí pe koló pe mo ho ngaahi kaume'á, te ke 'ilo'i ai na'a nau kamata'aki pē 'enau mo'ui nofo-malí ha ngaahi koloa si'isi'i—kae fakatautefito ki hano fakahoa atu ki he me'a 'oku nau ma'u he taimi ní.

Ne u mali mo Sisitā Tingey pea fā'ele'i 'ema pēpē 'uluakí lolotonga ia 'eku kei 'i he 'apiako laó. Ko homa 'uluaki nofo'angá, ko ha loki na'e 'i he tafa'aki ki lalo 'o ha fale pea na'e 'ikai ke ofiofi hake ia ki homa nofo'anga 'i he 'api 'o 'ema ongomātu'á. Na'e 'i he 'aofi 'i he funga matapā kotoa pē 'a e ngaahi fu'u paipa taki 'ea fakamāfaná pea na'e mā'ulalo e 'ū paipa ko 'ení 'o fe'unga tonu pē mo hoku la'é. 'Oku 'ikai te u manatu'i 'e au e tu'o lahi 'o e toutou tau ai hoku 'ulú 'i he'eku hū mei he loki ki he lokí. 'Oku

manatu 'a Sisitā Tingey ki he "fu'u papa holisi palakuú" ko 'ene ui ia e pepa holisi ko 'ení, 'a ia na'e hā ai ha fanga moa ta'ane kulokula. Na'e 'ikai ha'ama fai'anga fō pea ma faka'aonga'i pē 'a e fale fō totongi 'i ha māhina 'e 18.

Ko e fale hono ua na'á ma nofo ai lolotonga 'eku 'i he ngāue fakakautá, ko ha fale loki ua pea faka'aonga'i 'a e falekaukau pē 'e taha 'a ia na'e tu'u he vaha'a e ongo lokí. Na'e matapā ua 'a e falekaukau, 'o taki taha pē ki he ongo lokí. Mou 'osi 'ilo pē 'e kimoutolu e fakakaukau hoku uai'í ki he anga e nofo ko 'ení. Na'á ma mohe 'i ha mohenga pelu 'a ia na'e fai-ngofua hono hiki holó pea na'e ta'e fakafiemālie 'a e mohe a'í. Ko 'ema fuofua tēpile ka'í ko ha tēpile fai'anga pele na'e pelu pē hono 'ū va'é. Taimi lahi lolotonga e ta'u ne ma faka'aonga'i ai e tēpile ko 'ení, ne u tau he taha 'o hono 'ū va'é pea na'e ngangana e 'ū me'a kotoa pē na'e 'i he funga tēpile ki he falikí.

Ne ma nofo 'i ha fale loki ua 'i he ngaahi ta'u lahi 'i he taimi na'e toko fā ai 'ema fānaú pea ko e lahi taha na'e ta'u hiva. Na'e 'efi'efi nai? 'Aupito! Ka 'i he 'aho ní, ko e ní'ihí 'o e ngaahi me'a faka'ofa'ofa taha 'oku manatu'i 'e homau fāmilí, ko e manatu ki he taimi ko iá.

Hangē ko ia 'oku lava ke mou mamata ki a'í, na'e si'i 'aupito 'a e ngaahi me'a mo e ngaahi koloa 'o e mo'uí na'á ma ma'u 'i he anga 'o 'ema nofó he kamata'angá. 'I he'ema fakakaukau atu ki a'í, 'okú ma 'ilo'i na'e 'ikai mahu'inga ia. Na'á ma fe'ofa'ofani, ma fie ma'u ke kamata hama fāmilí pea na'á ma falala ki he 'Eikí mo tui 'e lelei e me'a hono kotoa.

Ko e ta'u 'ení 'e 48 mei ai pea ko e 'aho ní 'oku 'i ai homa 'api faka'ofa'ofa mo e ngaahi me'a kātoa 'oku fie ma'u ki he mo'uí pea mahalo 'oku toe lahi ange ia ai. Ka na'e si'i 'aupito e me'a na'á ma ma'u 'i he'ema kamakamata atú. 'Okú ma fie'ia ange he 'ahó ni he kuo tupulaki 'a 'ema fe'ofa'akí tupu mei he ngaahi fai-ngata'a ne ma a'usia fakataha 'i he mo'uí he taimi 'e ní'ihí kae 'ikai ko e 'uhingá ko 'ema ma'u ha ngaahi koloa fakaemāmani 'oku lahi angé.

Kuo pau ke mou ma'u 'a e tui tatau mo ia pea loto ke 'unu atu ki mu'a ki he mo'ui ko iá. Mou mateuteu ke kamata 'i he me'a pē 'oku mou lolotonga 'i a'í pea mou tupulaki mo fakatupulaki homou fāmilí 'i he 'ofa mo e hounga'ia 'i he ngaahi tāpuaki 'oku mou ma'ú.

7. 'Oku Hokohoko Atu ha Fāmilī pea Hoko Ko Ha Fāmilī To'u Tangata Lahi

Ko e *mo'oni mahinongofua* (hono hoko) *mei he langi* ko ha sipinga ia na'e fokotu'u 'e 'Ātama mo 'Ivi ke 'oua na'a ngata pē 'i he'ena ma'u ha fānaú ka ke 'i ai hana hako. 'Oku tau lau 'o pehē: "Pea mei he taimi ko ia, na'e kamata 'e he ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o 'Ātamá ke mavahe atu 'o tautau toko ua 'i he fonuá, pea ngoue'i 'a e kelekelé, mo tauhi 'a e ngaahi tākanga monumanu lalahi, pea nau fakatupu foki 'a e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine" (Mōsese 5:3).

'Oku tau lolotonga feinga ke langa ha Siasí 'oku tupu faka-hako. Ko e taha 'o e ngaahi tāpuaki mahu'inga 'oku ma'u 'e he kāingalotu faivelenga 'o e Siasí ko e ma'u ha hako— ke 'oua na'a ngata pē 'i he hoko ko ha mātu'á kae hoko foki ko ha kui mo ha kui ua.

'I he vakai 'a e Kau Taki Mā'olungá ki he tupu 'a e Siasí mo tupulaki 'i he ngaahi fonua lahi 'i he māmaní, ko e taha 'o e ngaahi me'a fakafiemālie taha 'oku mau ma'ú ko e vakai atu ki he ngaahi fāmilī kuo tuku'au mai honau ngaahi hakó 'o nofo 'i he ngaahi feitu'u kuo taimi si'i pē e tu'u ai 'a e Siasí. Kuo tau sio kuo 'i ai 'a e fānau, makapuna, ngaahi kui mo ha kakai pehē. Ko e me'a 'eni 'oku fie ma'ú. Ko e me'a 'eni 'oku totonu ke tau ngāue ke ma'u 'i ha feitu'u pē: ha fu'u fāmilī lahi mo faka'ofa'ofa 'e tokoni ki he tupulaki 'a e Siasí 'i ha fonua pe feitu'u pē 'oku mou nofo ai.

'Oku hā 'i he tohi Sāmé ha potufolofola faka'ofa'ofa 'okú ne fakamatala'i 'eni:

"Vakai, ko e fānaú ko e tofi'a mei [he 'Eikí]: pea ko e fua 'o e manavá ko 'ene totongi.

"Hangē ko e ngaahi ngahau 'i he nima 'o e tangata mālohí; 'oku pehē 'a e fānau 'a e talavou.

"'Oku monū'ia 'a e tangata 'a ia 'oku fonu 'a 'ene hofangahaú . . ." (Saame 127:3–5).

'Okú ke fie faka'aonga'i ho 'atamaí 'o ke sioloto atu ki he feitu'u te ke 'i ai pe feitu'u 'okú ke loto ke ke 'i ai 'i ha ta'u 'e 20 pe 25 mei heni? Kapau ko ho ta'u 20 'eni, ko e hā e me'a 'e hoko ki ho'o mo'u'i 'i ha ta'u 40 pe 45?

Meimei ko e taimi kotoa pē ne u fai ai 'a e fehu'i ko ia ki he kakai lalahi kei talavou, na'a nau pehē ko e "fāmilí" 'oku mu'omu'a taha kiate kinautolú. 'Oku 'ikai fa'a lahi 'a e tokanga ki he ngaahi koloa fakaemāmaní mo e me'ava'ingá. Ko e me'a 'oku pehē 'e homou tokolahi taha 'oku mou fie ma'ú, ke takatakai'i

kimoutolu 'e ha fāmilī 'ofa—'e ho'omou fānaú mo e makapuná.

Kamata he 'ahó ni hono 'ai 'o e vīsone fakatāutaha ko iá ko ha'o fakahoko ha kikite 'e hoko 'o mo'oni..

8. 'Oku Tau 'Ilo'i 'a e 'Otuá, Hū Kiate ia pea 'Oatu Kiate Ia 'a 'Etau Ngaahi Feilaulaú

'I he kamata 'e 'Ātama 'ene mo'ui 'i tu'a mei he Ngoue ko 'Īteni, na'e kamata ke ne fai ha ngaahi feilaulaú. 'Oku tau lau ai 'o peheni:

"Pea na'e hili 'a e ngaahi 'aho lahi na'e hā mai 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí kia 'Ātama, 'o pehē ange: Ko e hā 'okú ke 'oatu ai 'a e ngaahi feilaulau ki he 'Eikí? Pea na'e pehē ange 'e 'Ātama kiate ia: 'Oku 'ikai te u 'ilo, tuku kehe pē hono fekau 'e he 'Eikí kiate au.

"Pea toki lea ange leva 'a e 'āngeló, 'o pehē: Ko hono tatau 'eni 'o e feilaulau 'o e 'Alo pē Taha na'e Fakatupu 'o e Tamaí, 'a ia 'oku fonu 'i he 'alo'ofa mo e mo'oni.

"Ko ia, ke ke fai 'a e me'a kotoa pē 'okú ke faí 'i he huafa 'o e 'Aló, pea ke ke fakatomala, pea ui ki he 'Otuá 'i he huafa 'o e 'Aló 'o fai atu ma'u ai pē" (Mōsese 5:6–8).

Ko e mo'oni mahingofua mei he langi ko 'ení ke ke fokotu'utu'u ho'o mo'u'i ko ha ongome'a mali mo ha fāmilī, manatu'i pe ko hai koe 'i ho'o fetu'utaki mo ho'o Tamai Hēvaní. Manatu ko ho 'Otuá ia mo ho'o Tamai pea ko Hono foha pe 'ofefine koe. Feilaulau'i ho taimí mo ho ngaahi talēnití kiate Ia. Faivelenga 'i he Siasí. Tokoni'i ho kāingá. Feinga ke fokotu'u 'a e mā'oni'oní. Fakamālō 'i he ngaahi tāpuaki lahi 'okú ke ma'ú 'aki ho'o fakafoki kiate Ia 'a e vahehongo-fulu 'o ho'o tupú koe'uhí ke ke fakahā mo 'ilo'i 'i ho'o loto fakatōkilaló 'a ho'o fakafalala ko ia ki ho'o Tamai Hēvaní.

9. 'Oku Ha'u Mei he Ngaahi Feilaulau Ko 'Ení 'a e Ngaahi Tāpuaki Kuo Tala'ofá

Ko e mo'oni mahinongofua hono hiva mei he langi, ko hono 'ilo'i ko ia 'o e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u tupu mei ho'o feilaulaú. 'Oku pehē 'e he folofolá:

"Pea 'i he 'aho ko ia na'e tō hifo 'a e Laumālie Mā'oni'oní kia 'Ātama, 'a ia 'oku fakamo'oni'i 'a e Tamaí mo e 'Aló, 'o pehē: Ko au ko e 'Alo pē Taha na'e Fakatupu 'o e Tamaí mei he kamata'angá, pea fai atu ai pē 'o ta'engata, koe'uhí ko ho'o hinga 'e

lava ai ke huhu'í koe, pea mo e fa'ahinga kotoa pē 'o e tangata, 'io 'a kinautolu kotoa pē 'e loto ki aí.

Pea 'i he 'aho ko iá na'e fakafeta'i 'a 'Ātama ki he 'Otuá pea na'e fakafonu ia pea kamata ke kikite 'o kau ki he ngaahi fāmili kotoa pē 'o e māmaní, 'o pehē: Ke monū'ia 'a e huafa 'o e 'Otua, he ko e me'a 'i he'eku maumau-fonó kuo faka'ā ai 'a hoku matá, pea te u ma'u 'a e fiefia 'i he mo'uí ni, pea te u toe mamata 'i he kakanó ki he 'Otuá.

“Pea ko 'Ivi, ko hono uaifí, na'á ne fanongo ki he ngaahi me'á ni kotoa pē pea na'á ne fiefia, 'o ne pehē: Ka ne ta'é'oua 'eta maumau-fonó pehē 'e 'ikai pē te ta ma'u ha hako, pea 'ikai foki 'ilo'í 'a e lelei mo e koví, pea mo e fiefia 'o hota huhu'í, pea mo e mo'uí ta'engata 'a ia 'oku foaki 'e he 'Otuá kiate kinautolu kotoa pē 'oku talangofuá.

“Pea na'e fakafeta'i 'a 'Ātama mo 'Ivi ki he huafa 'o e 'Otuá, pea na'á na fakahā 'a e ngaahi me'a kotoa pē ki hona ngaahi fohá mo e ngaahi 'ofefiné” (Mōsese 5:9–12).

Na'a mou fakatokanga'i ha ni'ihī 'o e ngaahi tāpuaki na'e ma'u 'e 'Ātama mo 'Ivi 'i he'ena feilalaú? Na'á na ma'u e takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'a ia na'e fakamo'oni'í 'a e Tamaí mo e 'Aló mo fakahinohino kināua 'i he'ena ngaahi fili kotoa pē. Na'e tāpuaki'í 'aki kināua 'a e laumālie 'o e kikitē fekau'aki mo hona fāmili koe'uhí ke fakahinohino kināua 'i he ngaahi fili na'á na faí mo e founga hono tauhi 'o 'ena fānaú. Na'e 'ā hona matá 'o lava ke na tala 'a e faikehekehe 'o e lelei mo e koví pea lava ke na fai 'a e ngaahi fili totonú ma'a hona fāmili.

'Oku pehē 'i he folofolá 'e fiefia mo nēkeneka 'a 'Ātama mo 'Ivi 'i he ngaahi tāpuaki na'e ma'u 'e hona fāmili. Pea na'e tala'ofa kiate kināua 'e fakahā 'a e ngaahi tāpuakí ni mo e ngaahi me'a kotoa pē ki hona ngaahi foha mo e 'ofefiné—'a hona hakó.

'Okú ke tui nai 'e lava ke ke ma'u 'a e ngaahi tala'ofa ko 'ení tupu mei ha'o fie tali 'a e ngaahi fatongia 'o e nofo malí mo e fāmili? 'Oku ou fakamo'oni atu te ke ma'u kinautolu pea te ke lava ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki tatau pē ki he tūkunga 'o e fāmili te ke ma'ú 'o hangē ko ia na'e ma'u 'e 'Ātama mo 'Ivi ma'a hona fāmili.

10. 'Oku Lava ke Tau Ma'u 'a Hono Kakato 'o e Ongoongoleleí, Kau ai 'a e Ngaahi Ouau Fakatemipalé Kātoa

Ko e mo'oni mahinongofua fakamuimitaha te u vahevahe atu he pōnī 'oku fekau'aki ia mo e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he ngaahi ouau toputapú. 'Oku tau lau 'i he ngaahi veesi faka'osi 'o e vahe nima 'o e tohi 'a Mōsese 'oku pehē ai:

“Pea ko ia na'e pehē hono kamata ke malanga'aki 'a e Ongoongoleleí, talu mei he kamata'angá, pea fakahā ia 'e he kau 'āngelo mā'oni'oni na'e fekau'í atu mei he 'ao 'o e 'Otuá, pea 'i hono le'o 'o'oná, pea 'i he me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

“Pea na'e pehē hono fakapapau'í kia 'Ātama 'a e ngaahi me'a kotoa pē, 'aki 'a e ouau toputapu, pea na'e malanga'aki 'a e Ongoongoleleí, pea na'e 'oatu 'a e tu'utu'uni ke 'i he māmaní ia, kae 'oua ke a'u ki he ngata'angá; pea na'e pehē ia. 'Ēmeni ” (Mōsese 5:58–59).

'Oku tala'ofa 'i he potufolofola ko 'ení, 'a ia ko 'eku mo'oni mahinongofua hono hongofulu ia mei he langí, 'e 'a'au 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'o kapau te ke muimui 'i he sīpinga 'oku tau lau ki aí. 'Oku 'uhinga ia, 'oku 'a'au 'a e ngaahi tāpuaki kotoa pē 'o e Ongoongoleleí kuo fakafoki maí. 'I he'ene lave ki he “ouau toputapú”, 'oku 'uhinga ia ki he temipalé mo e ngaahi ouau faka'ofa'ofa 'oku fakahoko aí. Toki tāpuaki faka'ofa'ofa mo'oni ia ke fakakaukau atu te ke lava ke ma'u kakato 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongoleleí 'o Sīsū Kalaisí, kau ai 'a e ngaahi tāpuaki kātoa 'o e temipalé, 'i ha'o loto fiemālie ke ke kau 'i he ngaahi mo'oni faka'ofa'ofa mo mahinongofua mei he langí kuó u vahevahe atu he efiafi ní.

Muimui Ki he Fakahinohino Fakalaumālie

'I hono fakamatala'í fakanounou, ko 'eni 'a e ngaahi mo'oni mahinongofua ('e 10) mei he langí kuó u lea ki ai he pōnī:

1. Kuo fakatupu 'e he 'Otua 'a e māmani ko 'ení ke tau nofo ai mo faka'aonga'í ia.
2. 'Oku 'ikai totonu ke toko taha pē 'a e tangatá.
3. 'Oku 'omi 'e he palaní ke fepikita'aki 'a e tangatá mo e fefine ko e husepāniti mo e uaifi.

4. 'Oku mahu'inga 'a e tau'atāina ke filí.
5. 'Oku tau mo'ui 'i he'etau ngāue 'i he ngaahi 'aho kotoa pē 'o 'etau mo'uí.
6. 'Oku totonu ke 'i ai ha fānaú 'a e husepāniti mo e uai'í pea fakatupu ha fāmili.
7. 'Oku hokohoko atu pē 'a e fāmili, 'o hoko ko ha fāmili 'oku tupu mei ai ha ngaahi hako.
8. 'Oku tau fakamo'oni'í 'a e 'Otuá, lotu kiate Ia pea 'oatu 'etau ngaahi feilaulau kiate Ia.
9. 'Oku tala'ofa mai ha ngaahi tāpuaki mei hono fakahoko 'o e ngaahi feilaulau ko 'ení.
10. Oku lava ke tau ma'u 'a hono kakato 'o e ongo-ongolelé, kau ai 'a e ngaahi ouau fakatemipalé kátoa.

Fakamolemole kae 'oua na'a mou si'aki 'a e akonaki ko 'ení. Feinga ke 'oua na'a fakatoloi 'a e malí 'o ka faingamālie. 'Oua na'a fekumi ki ha hoa 'oku hao-haoá. 'Oku 'ikai ha taha ia 'e haohaoa. Manatu, 'oku 'ikai te ke haohaoa koe. Kae kumi ha husepāniti pe uai'í ko ia te mo tupulaki fakataha ki he haohaoá.

'Oua na'a fakatoloi hono ma'u 'o ha fāmili. Fiemālie ke ke feilaulau pea 'ohake ha fāmili neongo 'a e ngaahi faingata'a 'e hoko aí, 'o ke 'ilo'í 'i ho'o feinga ke 'ohake ho fāmili, 'e 'i ai e ngaahi me'a faka'ofa'ofa te ke manatu ki ai 'a ia te ne fakamālohia mo pou-pou'í ho fāmili 'i he ngaahi ta'u ka hoko maí.

'Oku ou 'ilo'í pē 'oku faingata'a 'a e fale'í 'oku ou 'oatu kiate kimoutolu he pōni. Ki ha ni'íhi, 'e ngali fu'u faingata'a 'aupito ia ke a'usia. Ka mou kātaki pē 'o tui, pea 'alu fakataha 'a e tui ko ia mo e ngāue. 'Oku 'afio'í 'e he 'Eikí kimoutolu fakafō'ituitui mo e ngaahi tūkunga 'oku mou 'i aí. Te Ne faitāpuekina kimoutolu. Te Ne tokoni atu ke fakahoko 'a e me'a 'oku totonú mo e holi mā'oni'oni 'a homou lotó. Mou fakamolemole 'o tui.

'I hono faka'osí, 'oku ou tui 'e pehē 'e hamou ni'íhi, "'Oku ou tui ki he me'a kotoa ko ia 'okú ke lea'akí peá u lotu ke muimui 'eku mo'uí 'i he ngaahi sīpinga ko 'ení. Ka te u 'ilo'í fēfē pe 'oku totonu 'eku ngaahi filí?"

Te u fie tali atu: Te ke 'ilo'í 'i he founa tatau pē ko ia 'oku ma'u ai 'e he kau taki 'o e Siasí he 'ahó ni 'a e ngaahi ue'í 'o fakahoko ai 'a e ngaahi fili lahi 'a ia 'oku mahu'ingá. Te ke 'ilo'í ia 'i he Laumālie.

Te mo ongo'í 'a e nonga pea fakamo'oni'í 'e he Laumālie 'o ne fakapapau'í atu 'oku totonu 'a e ongo 'okú mo ma'ú. 'E fakahā kiate kimoua 'a ho'omo ongo'í ho'omo fe'ofa'akí pea mo ho'omo fe'unga ke hoko ko ha ongo hoa malí, 'i he founa pē ko ia 'oku fakamatala'í atu 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá:

"Ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate koe, te u foaki kiate koe mei hoku Laumālie, 'a ia 'e fakamāma'í ho 'atamaí, 'a ia 'e fakafonu ho laumālie 'aki 'a e fiefia;

"Pea te ke toki 'ilo'í, pe te ke 'ilo'í 'i he me'á ni, ko e ngaahi me'a kotoa pē te ke kole kiate aú, 'a ia 'oku kau ki he ngaahi me'a 'o e mā'oni'oni, te ke ma'u ia 'i ho'o tui kiate aú" (T&F 11:13–14).

'Oua na'a mou fekumi ki ha me'a lahi ange 'o hangē ko e le'o 'o ha mofuike, kae fakafanongo ki he kihí'í le'o si'í. 'E hoko mai, pea te mou 'ilo'í ia.

Fakatauange ke tāpuaki'í kimoutolu 'e he 'Otuá, 'a e to'u kei talavou 'ofeina—'a kimoutolu 'a e ngaahi tamaí, ngaahi fa'ē, kui tangata, kui fefine mo e kau taki 'o e Siasí. 'Oku mau 'ofa 'iate kimoutolu. 'Oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate kimoutolu. Ko hono finangaló ke mou nēkeneka. Ko Hono finangaló ke mou fiefia. Ko Hono finangaló kemou muimui 'i he sīpinga ta'engata ko ia kuó Ne fokotu'ú.

'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'oni 'a e ngaahi sīpinga 'o e *ngaahi mo'oni mahinongofua ko 'eni mei he langí* "i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *History of the Church*, 6:303; toki tānaki atu 'a e mata'itohi fakahihifí.